

פדיון הבכורות כתיקון לחטא מכירת יוסף

הקדמה: מדוע סכום הפדיון הוא דווקא חמישה שקלים?

בסוף פרק ג' נאמר:

מד. "וידבר ד' אל משה לאמר:

מה. קח את הלויים תחת כל בכור בבני ישראל, ואת בהמת הלויים תחת בהמתם, והיו לי הלויים אני ד'.

מו. ואת פדויי השלשה והשבעים והמאתים, העדפים על הלויים מבכור בני ישראל.

מז. ולקחת חמשת חמשת שקלים לגלגלת, בשקל הקדש תקח, עשרים גרה השקל.

מח. ונתתה הכסף לאהרן ולבניו, פדויי העדפים בהם.

מט. ויקח משה את כסף הפדיון, מאת העדפים על פדויי הלויים.

נ. מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף, חמשה וששים ושלוש מאות ואלף בשקל הקדש.

נא. ויתן משה את כסף הפדיון לאהרן ולבניו על פי ד', כאשר צוה ד' את משה".

גם בפרשת מתנות כהונה שבפרשת קרח (במדבר פרק י"ח) נאמר:

טו. "כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו לד' באדם ובבהמה יהיה לך, אך פדה

תפדה את בכור האדם, ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה.

טז. ופדויו מבן חדש תפדה, בערך כסף חמשת שקלים בשקל הקדש, עשרים גרה הוא".

יש לשאול: מדוע סכום הפדיון הוא חמישה שקלים?

נאמרו על כך שני הסברים:

1. הסבר הספורנו

כתב הספורנו (שמות יג, ב): "ופדיון נפשם הוא הערך המפורש לבן חדש

בפרשת ערכין (ויקרא כז, א-ז), בהיות אז זמן פדיונו, כאמרו: 'ופדויו מבן חדש תפדה' (במדבר יח, טז)".

כלומר: כיון שחייב הפדיון חל מגיל חדש, ובגיל זה ערך האדם הוא חמישה

שקלים, לכן זהו סכום הפדיון.

2. הסבר רש"י

הסבר אחר כתב רש"י¹ (במדבר ג, מו-מו): "חמשת שקלים לגלגלת - כך היתה מכירתו של יוסף עשרים כסף, שהיה בכור של רחל".
דברי רש"י נראים סתומים, והם יובנו על פי מה שכתב רבינו בחיי בפרשת וישב (בראשית לו, כח): "בעשרים כסף - נצטוינו בתורה בפדיון הבן שיהיה חמישה סלעים, הוא שכתוב: 'ופדויו מבן חדש תפדה בערך כסף חמשת שקלים' (במדבר יח, טז). והסלע ארבעה דינרים, ואם כן חמישה סלעים ארבע פעמים הם עשרים כסף, וזהו שתרגם אונקלוס (כאן): 'בעשרים כסף', ולא תרגם: 'בעשרין סלעין דכסף', והא למדת למצות פדיון הבן שהוא חמישה סלעים, שהם עשרים כסף, לפי שבא לכפר על מכירת יוסף, בכורה של רחל, שניתנה לו הבכורה, שנמכר בעשרים כסף".

מקור דבריהם הוא בתלמוד ירושלמי במסכת שקלים (פ"ב ה"ג): "ר' ברכיה ר' לוי בשם רבי שמעון בן לקיש: לפי שמכרו בכורה של רחל בעשרים כסף, יהיה כל אחד ואחד פודה את בנו בכורו בעשרים כסף".
וכן אמרו במדרש רבה (בראשית פרשה פד, יח): "אמר הקב"ה: אתם מכרתם בנה של רחל בעשרים כסף מעות, שהן חמש סלעים, לפיכך יהיה כל אחד ואחד מפריש ערך בנו חמש סלעים במנה צורית".
יש לדון בדברי רש"י אלו בכמה נקודות:

א. שאלות ה"משך חכמה"

ה"משך חכמה" בפרשת בא (שמות יג, יג) הביא את דברי הירושלמי הללו, ושאל עליהם שתי שאלות: "בירושלמי שקלים (פ"ב ה"ג): 'אתם מכרתם בכורה של רחל בעשרים כסף, אף אתם תנו בעד בכורכם חמישה שקלים - עשרים כסף'. והוא פלא: (1) אם נענשו עבור זה, מדוע שבט יוסף צריך ליתן חמישה סלעים? (2) ולמי? לשבטו של לוי! שהוא היה המוכר?!"
יש להעצים את שאלתו השניה של ה"משך חכמה" לאור מה שכתב רש"י בפרשת ויחי (בראשית מט, ה): "שמעון ולוי אחים - בעצה אחת על שכם ועל יוסף. ויאמרו איש אל אחיו וגוי' ועתה לכו ונהרגהו' (בראשית לו, יט-כ). מי הם? אם תאמר ראובן או יהודה - הרי לא הסכימו בהריגתו (שם, כא-כב וכו-כז). אם תאמר בני השפחות - הרי לא היתה שנאתן שלמה, שנאמר: 'והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה' וגוי' (שם, ב).

¹ הסבר הספורנו הוקדם להסבר רש"י, אף על פי שרש"י קדם לספורנו, כיון שהוא קצר יותר, ולימדונו חז"ל להקדים את הדבר הקצר לדבר הארוך (שבועות ג ע"א).

יששכר וזבולון - לא היו מדברים בפני אחיהם הגדולים מהם.
 על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם אחים".
 אם כן לוי היה לא רק אחד מהאחים שמכר, אלא אחד מהאחים שהציעו
להרוג את יוסף, שמכך התגלגלה כל המכירה!

ב. מדוע יוסף צריך לפדות את עצמו?

על השאלה מדוע יוסף צריך לפדות את עצמו, ענה "מראה הפנים" לירושלמי
 שקלים (שם): "לפי שמכרו בכורה של רחל בעשרים כסף - ולשבט יוסף גופיה יש
 לומר הטעם דשייך גם כן בקנס זה, לפי שהוא הגורם, שעל ידי שנאמר: 'ויבא יוסף
 את דבתם רעה אל אביהם' (בראשית לז, ב), ולפיכך: 'וישנאו אותו' וגוי' (שם, ד),
 ונתגלגל הדבר עד שמכרוהו".

כעין זה בקיצור כתב גם ה"תקלין חדותין" לירושלמי שם: "יוסף גם כן היה
 הגורם, על ידי הקנאה שבתחילה".

כעין זה הסבירו גם מפרשי המדרש. בבראשית רבה (צט, א) נאמר:
 "'למה תרצדון הרים גבנונים' (תהלים סח, יז) - בשעה שאמר שלמה לבנות בית
 המקדש היו השבטים רצים ומדיינים אלו עם אלו.
 זה אומר: 'בתחומי יבנה', וזה אומר: 'בתחומי יבנה'.

אמר להם הקב"ה: שבטים, למה תרצדון? כולכם שבטים, כולכם צדיקים, אלא
 גבנונים, מהו 'גבנונים'? גנבים. כולכם הייתם שותפין במכירתו של יוסף. אבל
 בנימין, שלא נשתתף במכירתו של יוסף: 'ההר חמד אלקים לשבתו' (תהלים סח,
 יז)".

כתב ה"עץ יוסף" שם: "אף ראובן, כיון שהניחו בבור ולא שמר אותו - נחשב
 לשותף. וכן יוסף, שגרם מדון וריב על עצמו במה שהביא דבתם רעה - נחשב גם
 הוא לשותף"².

ג. מדוע בנימין צריך לפדות את עצמו?

לפי מה שלמדנו במדרש, ששבט בנימין זכה שבית המקדש יבנה בחלקו מפני
 שהוא לא היה שותף במכירת יוסף, יש לשאול: מדוע אם כן הוא צריך לפדות את
 בכורותיו? והרי הוא לא היה שותף במכירת יוסף!
 נראה לענות על כך על פי מה שכתב ה"יפה תואר". במקום אחר בבראשית
 רבה (פד, יח) נאמר: "אמר הקב"ה: אתם מכרתם בנה של רחל בעשרים כסף מעות,

² ועיין במאמר "האם עברו יוסף ואחיו עבירות חמורות?!!" בספרי "הדר התורה" בראשית בפרשת
 וישב.

שהן חמש סלעים, לפיכך יהיה כל אחד ואחד מפריש ערך בנו חמש סלעים במנה צורי". כתב על כך ה"יפה תואר": "לפיכך יהיה כל אחד ואחד מפריש ערך בנו חמש סלעים במנה צורי - אין זה טעם על מצות פדיון בכור, כי הטעם כתוב בתורה: מפני שהלויים ניתנו תמורתם. אבל הטעם הוא על ערך הפדיון, מפני שהבכור נפדה מיד הכהן כעבד, לכן ינתן מחירו כמו שהעריכו את יוסף בשעה שנמכר לעבד³. אי נמי: כדי שתהיה להם כפרה קצב ד' ערך מצוות אלו כפי הערך שהשיגו בחטאם".

כלומר: עצם מצות הפדיון אינה על חטא מכירת יוסף, אלא רק הסכום נקבע במצוה זו על פי הסכום שבו מכרו את יוסף. ושאל ה"יפה תואר": "ואף על גב שגם שבט יוסף ובנימין שלא חטאו נותנים השיעור!"

וענה: "מכל מקום כיון שקבע הקב"ה לשאר השבטים השיעור הזה, לא פליג עוד בשיעוריהו".

כלומר: כיון ששבט בנימין צריך לפדות את עצמו, מפני שהלויים עובדים במקומו, ממילא הוא נותן את אותו הסכום שנקבע על חטא מכירת יוסף, אף על פי שהוא לא השתתף במכירת יוסף. אבל בית המקדש נקבע בחלקו של בנימין כיון שרצה ד' שהוא יבנה בחלק מי שלא היה שותף במכירת יוסף.

ד. מדוע צריך בפדיון הבן לכפר על חטא מכירת יוסף?

יש לשאול: מדוע יש צורך בפדיון הבן לכפר על חטא מכירת יוסף? יש לציין שחז"ל והמפרשים אמרו על מצוות נוספות שהן באו לכפר על חטא מכירת יוסף:

א. בתלמוד הירושלמי שם (מסכת שקלים פ"ב ה"ג) אמרו גם שמחצית השקל היא כנגד מכירת יוסף, שכל אחד מהאחים קיבל מחצית השקל, ולכן צריך לתת מחצית השקל⁴.

מדברי הירושלמי עולה שבזמן שבית המקדש היה קיים, היה צריך כל אחד מבני ישראל לכפר על חטא מכירת יוסף בכל שנה!

³ כעין זה כתב גם ה"משך חכמה" (שם): "אם לא שהכוונה שאתם הסכמתם שפדיון אדם חמישה סלעים, לכן יקח לוי פדיון נפש אדם חמישה סלעים, ולא יותר מכפי מה שקצב בדמיו". ועיין שם בהמשך דבריו שהאריך, ובהסבר הרב קופרמן שם.

⁴ ועיין שם ב"שיירי הקרבן" שכתב: "ונפל לכל אחד וכו' - וקשה: אם כן בני יוסף ובנימין לא ישקלו! ... ויש לומר דודאי כולם חייבין לשקול כדי שיהיה להם חלק בקרבנות ציבור, אך טעמים אלו אינן אלא למה דווקא מחצית השקל, ושאר שבטים בתר רובא גרירי".

ב. הרמב"ם ב"מורה נבוכים" (ג, מו)⁵ כתב: "החכמים ז"ל עשו טעם אחדות כפרת הציבור בשעירים בגלל חטאת כל עדת ישראל בראשונה בשעיר עזים, כוונתם על מכירת יוסף הצדיק, שבפרשתו נאמר: 'וישחטו שעיר עזים' (בראשית לז, לא)". מדברי הרמב"ם עולה שבכל ראש חדש ובכל מועד צריך לכפר על חטא מכירת יוסף!

נשאלת השאלה: מדוע יש צורך לכפר על חטא מכירת יוסף כל כך הרבה פעמים?

הסבר הענין מופיע במדרש משלי (פרשה א): "אמר ר' יהושע בן לוי: לא נמשכו עשרה הרוגי מלכות אלא בחטא מכירתו של יוסף. רבי אבין אומר: בכל דור עדיין החטא קיים".

מה פירוש המדרש? נראה שכוונת המדרש היא שהחטא שהתגלה במכירת יוסף, שהוא שנאת חנם, עדיין קיים, וכמו שאמרו חז"ל שבית המקדש השני חרב בגלל שנאת חנם (יומא ט ע"ב).

וכל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו חרב בימיו (ירושלמי יומא פ"א ה"א), אם כן בכל דור צריך לכפר על חטא זה.

ה. מדוע אהרן אינו צריך לכפר על חטא מכירת יוסף?

יש להקדים ששאלת ה"משך חכמה": "מדוע שבט יוסף צריך ליתן חמישה סלעים!! ולמי? לשבטו של לוי! שהוא היה המוכר?!", שהיתה נראית כקושיה עצומה, אינה מדויקת מספיק, במחילת כבוד תורתו הרמה. שהרי הכסף אינו ניתן לשבטו של לוי, אלא דווקא לכהנים!

במה עוזרת הבחנה זו לענות על שאלתנו?

שאלה דומה באופן עקרוני לשאלת ה"משך חכמה" כבר שאל ה"כלי יקר" בפרשת שמיני (ויקרא ט, ג).

על חיובו של אהרן להביא עגל ועל חיובם של בני ישראל להביא עגל ושעיר (עיין שם) הביא ה"כלי יקר" את דברי חז"ל: "בתורת כהנים (ויקרא ט, ג) דרשו: מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן? אלא אמר להם משה: אתם יש בידכם מתחילה, ויש בידכם מסוף. בתחילה שנאמר: 'וישחטו שעיר עזים' (בראשית לז, לא), בסוף שנאמר: 'עשו להם עגל מסכה' (שמות לב, ח). יבא שעיר ויכפר על מעשה שעיר, יבא עגל ויכפר על מעשה עגל, אבל אהרן לא היה לו חלק כי אם בעגל".

⁵ מהדורת הרב קאפח עמוד שפו.

שאל ה"כלי יקר": "ויש לדקדק: למה הוציא את אהרן מכלל מעשה דשעיר עזים? והלא גם לוי היה במעשה ההוא! ואדרבא, שהיה לו חלק גדול במעשה ההוא יותר על אחיו, כמו שפירש רש"י על פסוק 'שמעון ולוי אחים' (בראשית מט, ה)!"
ענה ה"כלי יקר": "מה שלא היה אהרן צריך להיות לו חלק בכפרה שהוא על הקודם 'וישחטו שעיר עזים', דהיינו פירוד הלבבות שהיה בין האבות, כי כבר תיקן אהרן זה במה שאחז במדת השלום".
לפי ה"כלי יקר" לא היה אהרן צריך לכפר על עצמו על חטא מכירת יוסף, כיון שהוא כבר תיקן חטא זה במה שאחז במידת השלום. כלומר: כיון שאהרן היה אוהב שלום ורודף שלום ומשים שלום בין אדם לחברו ובין איש לאשתו.⁶
על פי זה יש לענות על שאלת ה"משך חכמה" שאהרן תיקן את חטא מכירת יוסף, במה שאחז במידת השלום.

ו. הסבר נוסף מדוע אהרן אינו צריך לכפר על מכירת יוסף

נראה לומר הסבר דומה להסבר ה"כלי יקר" על פי מה שכתב רש"י בפרשת שמות (ד, יד): "וראך ושמח בלבו - לא כשאתה סבור שיהא מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה. ומשם זכה אהרן לעדי החשן הנתון על הלב".
כלומר: לא מצד שאהרן היה רודף שלום, אלא מצד זה שהוא לא כעס ולא הקפיד על אחיו הצעיר ממנו שעלה לגדולה. ולא רק שהוא לא כעס עליו, אלא עוד שמח בשמחתו שמחה אמיתית!
המדרש תנחומא בפרשת שמות (סימן כז) הרחיב בענין זה.
כך נאמר שם במדרש: "'לך לקראת משה המדברה' (שמות ד, כז) - זהו שאמר הכתוב: 'מי יתנך כאח לי' (שיר השירים ח, א). ישראל אומרין לפני הקדוש ברוך הוא: 'מי יתנך כאח לי'. אתה מוצא כל האחים שונאים זה לזה:
קין שונא להבל, שנאמר: 'ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו' (בראשית ד, ח).
ישמעאל שונא ליצחק, שנאמר: 'ותרא שרה את בן הגר המצרית מצחק' (שם כא, ט), ואין מצחק אלא שבקש להרגו, שנאמר: 'יקומו נא הנערים וישחקו' (שמואל ב, יד).
עשו שונא ליעקב, שנאמר: 'ויאמר עשו בלבו: יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי' (בראשית כז, מא).
השבטים שונאו ליוסף, שנאמר: 'וישנאו אתו' (שם לו, ד).
ובאיזה אח אמרו ישראל להקב"ה? כמשה ואהרן, שנאמר: 'הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד' (תהלים קלג, א), שהיו אוהבין ומחבבין זה את זה.

⁶ עיין אבות פ"א מ"ב ואבות דרבי נתן שם ורש"י במדבר כ, כט ורש"י דברים לד, ח.

שבשעה שנטל משה את המלכות ואהרן את הכהונה לא שנאו זה את זה, אלא היו שמחים זה בגדולת זה, וזה בגדולת זה.

תדע לך, שבשעה שאמר הקדוש ברוך הוא למשה שילך בשליחותו אצל פרעה ואמר לו: 'שלח נא ביד תשלח' (שמות ד, יג), אתה סבור שמא עכב משה שלא רצה לילך? אינו כן! אלא כמכבד לאהרן. אמר משה: עד שלא עמדתי, היה אהרן אחי מתנבא להם במצרים שמונים שנה, הוא שכתוב: 'ואודע להם בארץ מצרים' (יחזקאל כ, ה). ומנין שאהרן היה מתנבא להם במצרים? שכך הוא אומר: 'ויבא איש אלקים אל עלי, ויאמר אליו: כה אמר ד': הנגלה נגליתי אל **בית אביך בהיותם במצרים**' וגוי' (שמואל א ב, כז). אמר משה: כל השנים האלו היה אהרן אחי מתנבא, ועכשיו אני נכנס בתחומי של אחי, ויהיה מיצר! לכך לא היה רוצה לילך.

אמר ליה הקב"ה למשה: לא אכפת לאהרן בדבר זה. לא די שאינו מיצר, אלא עוד שמח! תדע לך שאמר ליה: 'וגם הנה הוא יוצא לקראתך, וראך ושמח בלבו' (שמות ד, יד). אינו אומר: 'ושמח בפני', או: 'ושמח' בלבד, אלא: 'ושמח בלבו'! אמר רשב"י: הלב ששמח בגדולת אחיו - יבוא וישמח וילבש אורים ותומים, שנאמר: 'ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים, והיו על לב אהרן' (שמות כח, ל). הוי: 'וגם הנה הוא יוצא לקראתך' וגוי'.

כיון שאמר ליה כך קבל עליו לילך. מיד נגלה הקדוש ברוך הוא על אהרן ואמר לו: 'לך לקראת משה'. הוי 'מי יתנך כאח לי' - כמשה וכאהרן, 'אמצאך בחוץ אשקך' - ויפגשוהו בהר האלקים וישק לו".

המדרש הדגיש שתי נקודות:

1. אהרן היה האח הראשון שלא קינא באחיו, ולא רק שלא קינא באחיו, אלא שמח שמחה אמיתית בגדולת אחיו!

2. אהרן מסר נפשו שמונים שנה להוכיח את בני ישראל שלא יעבדו עבודה זרה⁷, וכל אותן השנים היה משה רבנו בבית פרעה, ואחר כך במדין. והנה בא משה, אחיו הקטן של אהרן, ולוקח לו את כל הגדולה! האם אדם רגיל היה מסוגל לשאת דבר זה בלא לקנא ולשנוא את אחיו הקטן?! ודאי שלא! ואפילו משה רבנו חשב שאהרן יקנא בו או יצטער על כך, אבל אהרן לא רק שלא קינא במשה ולא שנא אותו, אלא שמח שמחה אמיתית!

⁷ עיין במאמר "מדוע נשתעבדו ישראל במצרים לשיטת הרד"ק והספורנו", בעיקר בפ"ה, בספרי "הדר התורה" בפרשת שמות.

סיכום

- א. התורה ציותה לפדות את הבכור בחמישה שקלים.
- ב. הספורנו הסביר שסכום זה נקבע מפני שזה ערך הזכר בגיל חדש.
- ג. רש"י הסביר שסכום זה נקבע מפני שזה היה הסכום של מכירת יוסף.
- ד. על הסבר זה נשאלו שלש שאלות:
1. מדוע יוסף צריך לפדות את עצמו?
 2. מדוע שבט לוי שהשתתף במכירה מקבל את הכסף?
 3. מדוע צריך לכפר בכל הדורות על חטא מכירת יוסף?
- ה. על השאלה הראשונה ענו המפרשים שגם ליוסף היתה אשמה מסוימת במכירתו, ולכן הוא צריך לפדות את עצמו.
- ו. על השאלה השלישית ענינו שחטא מכירת יוסף הוא חטא שנאת החינם, שצריך לתקן אותו בכל הדורות.
- ז. על פי זה ענינו על השאלה השנייה שאכן שבט לוי שהשתתף במכירה אינו מקבל את הכסף, אלא רק הכהנים, מפני שאהרן תיקן את חטא שנאת החינם בהיותו אוהב שלום ורודף שלום, ובשמחתו האמיתית בגדולתו של אחיו הקטן ממנו.
- יהי רצון שנוזכה להידבק במידותיו הנפלאות של אהרן, ולתקן את חטא מכירת יוסף, הוא חטא שנאת החינם, ומתוך כך נוזכה לגאולה השלמה בקרוב⁸.

⁸ עיין בספר "חפץ חיים" בפתיחה, הובאה בחלקה לקמן בפרשת שלח, במאמר "כיצד נתקן את חטא המרגלים?", וב"אורות הקדש" ח"ג עמ' שכד: "ואם נחרבנו, ונחרב העולם עמנו, על ידי שנאת חינם, נשוב להיבנות, והעולם עמנו יבנה, על ידי אהבת חינם".